

ონომასტიკური მასალა ქართველურ ენათა
ანდაზებში: მარკირება და განზოგადება

Onomastic Material in the Proverbs of Kartvelian
Languages: Marking and Generalization

გიორგი ჯღარკავა

Giorgi Jgharkava

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი

Faculty of Humanities

საკვანძო სიტყვები: ლინგვისტიკა, ქართველური ენები, პარემიოლოგია,
ანდაზა, ონომასტიკა

Key words: Linguistics, Kartvelian languages, paremiology, proverb, onomastics

ანდაზების ლექსიკის შესწავლას და არსებული თემატური ველების დადგენას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს, რადგან პარემიების ლექსიკური ფონდი მაქსიმალურადაა დაახლოებული ყოველდღიურ მეტყველებასთან (ლეჟავა, 1959). ანდაზის სოციალური ხასიათი დიდწილად განაპირობებს იმასაც, რომ კონკრეტული სიტყვის ფორმამ და შინაარსმა შეიძლება მიანიშნოს ანდაზის წარმოშობის და/ან გავრცელების ადგილზე. როგორც არსებული ემპირიული მასალის ანალიზმა აჩვენა, მონათესავე ქართველურ ენათა ოჯახის ფარგლებშიც შეიძლება გამოჩნდეს თემატურ-შინაარსობრივად განსხვავებული, ლოკალური ნიშნით მარკირებული პარემიული ერთეულები (ჭღარაკავა, 2020). ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა ანდაზებში წარმოდგენილი ონომასტიკური მასალა.

- ანთროპონიმები

მეგრული მასალა:

(1) ახალაიაშ ოსურეფი პატარაიაშ ოსურეფს მიშარაგადანდესია. (შეროზია & მემიშიში, 1994, გვ. 16). „ახალაიას ცოლები პატარაიას ცოლებში გაერეოდნენ და ლაპარაკობდნენო“.

მოცემული ანდაზა გვეუბნება, რომ ახალაიას ცოლები ცდილობდნენ პატარაიას ცოლებთან დაახლოებას, რაც მიანიშნებს ერთი გვარის უპირატესობას მეორესთან შედარებით. ივარაუდება, რომ ანდაზის შინაარსი ამოსავალში **განსაზღვრული (მარკირებული)** იყო ისტორიულად დადასტურებული სოციალური უპირატესობით; ეს ეხებოდათ ამა თუ იმ გვარის კონკრეტულ წარმომადგენლებს. ანდაზა, თავისი ბუნებიდან გამომდინარე, მუდმივად **განზოგადებისკენაა** მიმართული. ზემოთ მოყვანილ პარემიასაც დღეს ზოგადი შინაარსი უფრო აქვს, კონკრეტულ გვარებთან მიმართება კი უკანა პლანზეა გადაწეული (ამას ადასტურებს მეგრულში ამავე შინაარსის ანდაზები სხვა ანთროპონიმების მონაწილეობით. იხ. შეროზია & მემიშიში, 1994, გვ. 16).

ამგვარად მარკირებული ანდაზების განზოგადების მაგალითად გამოდგება შემდეგი პარემიებიც:

(2ა) სონი ჩიქახე, სო მიშახე. „სადაური ჩიქავას ასული სად ჩამჯდარაო“ (შეროზია & მემიშიში, 1994, გვ. 124);

(2ბ) სონი ჯიქახე, სო მიშახე. „სადაური ჯიქიას ასული სად ჩამჯდარაო“ (ხალხ. სიტყვ. II, 1991, გვ. 526);

(2გ) სონი მიქახე, სო დიშახე. „სადაური მიქავას ასული სად ჩამჯდარაო“ (ქესპ. მასალები).

მოცემულ ანდაზებში დადასტურებული კონკრეტული რეფერენტებიც დროთა განმავლობაში განზოგადებულ ხასიათს იძენენ. გა-

რდა ამისა, ზემოთ წარმოდგენილი (2ა), (2ბ) და (2გ) მაგალითები სხვა თვალსაზრისითაცაა საინტერესო. კერძოდ, მათი მარკირების დამატებითი საფუძველია ანდაზისთვის დამახასიათებელი რიტმულობა, შემადგენელი კომპონენტების ერთმანეთთან გარითმვა (შდრ. ჩიქახე – მიშახე, ჭიქახე – მიშახე, მიქახე – დიშახე).

ემპირიული მასალის მიხედვით საინტერესო სურათს გვიჩვენებს **ტოპონიმების** მონაწილეობით შექმნილი ანდაზები, რომელთა ლოკალური ნიშნით მარკირება სწორედ გეოგრაფიულ სახელებს უკავშირდება. განზოგადების მაჩვენებელია როგორც ტოპონიმების მრავალფეროვნება (შდრ.: აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმები, თურქეთის ტერიტორიაზე არსებული ტოპონიმები ლაზურში), ასევე მასში მოცემული სიბრძნე-დარიგება.

- **ტოპონიმები**

მეგრული მასალა:

(3) ხორგას კოჩი გოლახეს დო ხეთას გურქ მურთუა. „ხორგაში კაცი გალახეს და ხეთაში გული მოუვიდაო“ (შეროზია & მემიშიში, 1994, გვ. 185).

შდრ. ქართული ანდაზა: ერთი კაცი გორში გალახეს და გული ცხინვალში მოუვიდაო (ჯორჯანელი, 2003, გვ. 81).

ლაზური მასალა:

(4) პოლის ჭუმორი დვაბერენან დო ნჩხალას ხარჯი იკვანტერენან. „სტამბოლში ძმარი დაეღვარათ და ჩხალაში ხარჯს ითხოვდნენო“ (შეროზია & მემიშიში, 1994, გვ. 249).

სვანური მასალა:

(5) ეგრჟალე ჯენის ესერ ესფეშჷდა ი გადრანჰრს კაცხთე ხჷწრა-ლა. „ვიღაც ჯენის ღელეში დაცემულა და გადრანების გვარს სოფ. კაცხამდე აგინებდაო“ (დავითიანი, 1973, გვ. 123).

ამრიგად, ქართველურ ენათა პარემიებში ლოკალური თავისებურებების მარკირება ხშირად ონომასტიკური მასალის საშუალებით ხდება, თუმცა ანდაზა მიისწრაფვის განზოგადებისკენ და გადმოგვცემს საყოველთაო სიბრძნეს, რომელიც ყველგან და ყველასთვის გასაგები და გამოსადეგია.

ლიტერატურა:

დავითიანი, ა. (1973). სვანური ანდაზები, თბილისი: „მეცნიერება“.

ლეჟავა, ლ. (1959). ქართული ანდაზების ენა, ქართველურ ენათა სტრუქტურის

საკითხები, ტ. I, 139-264, თბილისი: „საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა“.

შეროზია რ., მემიშიში თ. (1994). მეგრული და ლაზური ანდაზები, თბილისი: „მსგეფსი“.

ხალხ. სიტყვ. II (1991). ქართული ხალხური სიტყვიერება (მეგრული ტექსტები)

II, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, შესავალი, შენიშვნები და გამოკვლევები დაურთეს კორნელი დანელიამ და აპოლონ ცანავამ, თბილისი: „თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა“.

ჯორჯანელი, კ. (2003). რჩეული ქართული ანდაზები, თბილისი: „მერანი“.

ჯღარკავა, გ. (2020). ქართველურ ენათა ანდაზების ლექსიკურ-თემატური

მასასიათებლები, აღმოსავლეთ ევროპის უნივერსიტეტის სამეცნიერო შრომების კრებული №2, 149-155, თბილისი.

კვლევა [PHDF-21-125] განხორციელდა შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით.

Analysis of the vocabulary of proverbs and identification of the existing thematic fields is extremely important, because the lexical fund of paremic units is very close to everyday speech (Lezhava, 1959). Due to the social nature of proverbs, the form and content of a concrete word may point to the place of origin and/or spreading of the proverb. Analysis of the empirical material has proved that even within the related Kartvelian languages there may be thematically diverse paremic units, marked by the influence of local peculiarities (Jgharkava, 2020). In this regard, special focus should be made on the onomastic material represented in proverbs.

- Anthroponyms

Megrelian material:

(1) axalaiaš osurepi paṭaraiaš osureps mišaragadandesia. (Sherozia & Memishishi, 1994, p. 16). “The Akhalaiaš’ wives mix with the Pataraias’ wives“.

The given proverb says that wives of the Akhalaia family tried to establish close relationships with the wives of the Pataraiia family. The proverb implies the supremacy of the Pataraiia family over the Akhalaiaš. Thus, the content of the proverb was, from the very start, **defined (marked)** by the historically proved social supremacy of certain families. Due to its very nature, a proverb is always inclined to **generalization**. The above-mentioned paremic unit is nowadays quite general in its content, whereas the social status of certain families is of secondary importance (this can be proved by Megrelian proverbs of the same meaning, containing different anthroponyms. See Sherozia & Memishishi, 1994, p. 16).

Generalization of such marked proverbs can be proved by other examples as well:

(2a) soni čikaxe, so mišaxe. "Fancy where Chikava's daughter has happened to be" (Sherozia & Memishishi, 1994, p. 124);

(2b) soni žikaxe, so mišaxe. "Fancy where Jikia's daughter has happened to be" (Folk Speech. II, 1991, p. 526);

(2c) soni mikaxe, so dišaxe. "Fancy where Mikava's daughter has happened to be" (field materials).

The concrete referents found in the above-mentioned proverbs become generalized with time. The examples (2a), (2b) and (2c) presented above are also interesting from another viewpoint. In particular, the additional basis of their marking is the rhythmic nature of proverbs i.e. the rhyming of the constituent words (cf. čikaxe – mišaxe, žikaxe – mišaxe, mikaxe – dišaxe).

The empirical material has yielded another important topic for analysis, namely, the proverbs based on **toponyms**, the local marking of which is related to geographical names. In this case, generalization can be proved by the diversity of toponyms (cf. toponyms of Eastern and Western Georgia, as well as the toponyms currently on the Turkish territory mentioned in the Laz proverbs) as well as the wisdom-advice provided in the proverbs.

- Toponyms

Megrelian material:

(3) xorgas koči golaxes do xetas gurb murtua. "The man who was beaten in Khorga, got angry in Kheta" (Sherozia & Memishishi, 1994, p. 185).

Cf. a Georgian proverb: erti kaci gorši galaxes da guli cxinvalši mouvidao (A man was beaten in Gori and got angry in Tskhinvali) (Jorjaneli, 2003, p. 81).

Laz material:

(4) polis žumori dvaberenan do nčxalas xarži iķvanterenan. "Someone spilled vinegar in Istanbul and demanded recuperation of damage in Chkhala" (Sherozia & Memishishi, 1994, p. 249).

Svan material:

(5) jerûale qenis eser espeşûda I gadranärs kăcxte xăçrala. "A man fell down in the Kheni gorge and cursed the Gadrani family all the way until he reached Katskhi village" (Davitariani, 1973, p. 123).

Thus, in the Kartvelian proverbs, the local peculiarities are often marked based on the onomastic material, although proverbs are inclined to generalization and provide universal wisdom which is useful in every place and understood by everyone.

References:

- Davitiani, A. (1973). Svanuri andazebi [Svan Proverbs], Tbilisi: "Metsniereba".
- Lezhava, L. (1959). Kartuli andazebis ena [Language of Georgian Proverbs], Kartvelur ena-tastrukturis sakitxebi [Issues of the Structure of Kartvelian Languages], Vol. I, p. 139-264, Tbilisi: Publishing House of the Academy of Sciences of the Georgian SSR.
- Sherozia, R., Memishishi, O. (1994). Megruli da lazuri andazebi [Megrelian and Laz Proverbs], Tbilisi: "Msgepsi" Publishing House.
- Khalkh. Sitqv. II (1991): Kartuli khalkhuri sitqviereba (megruli tekstebi) [Georgian Folk Speech (Megrelian Texts)], The text was prepared for publication, with introduction, remarks and research attached by Korneli Danelia and Apolon Tsanava, Tbilisi: Tbilisi University Press.
- Jorjaneli, K. (2003): Rcheuli kartuli andazebi [Selected Georgian Proverbs], Tbilisi: "Merani" Publishing House.
- Jgharkava, G. (2020): Kartvelur enata andazebis leksikur-tematuri makhasiateblebi [Lexical-Thematic Characteristics of Proverbs of Kartvelian Languages], Collection of Scientific Papers, №2, p. 149-155, Tbilisi: East European University Publishing House.

This research [PHDF-21-125] has been supported by Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG).